

Türkiye Cumhuriyeti Evrensel Periyodik Gözden Geçirmesi 4. Döngüsü'ne Örgütlenme Özgürlüğü ve Barışçıl Toplantı Özgürlüğü Haklarına İlişkin Yazılı Katkı

STGM ve ESHİD

11 Ekim 2024

**Association of Civil Society Development Center
(STGM)**

Buğday Sk. 2/10 06680, Kavaklıdere/Ankara

Tel: +90 312 442 4246

Fax: +90 312 442 57 55

Email: bilgi@stgm.org.tr

<https://www.stgm.org.tr/en>

A. İlgi Bildirimi

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği (STGM) ve Eşit Haklar İçin İzleme Derneği (ESHID), bu Yazılı Katkayı, ülkede toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne odaklanan Türkiye Cumhuriyeti Evrensel Periyodik İncelemesinin 4. Döngüsüne sunuyor. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği (STGM) 2004 yılında, ülkemizde katılımcı demokrasinin gelişiminde sivil toplumun önemine inanan bir grup fikir önderi ve aktivist tarafından kuruldu. Derneğin vizyonu “Güçlü ve demokratik bir sivil toplum”dur. Bu vizyon ışığında STGM aşağıdaki amaçları misyon olarak benimser:

- Sivil toplum örgütleri için demokratik ve toplumsal işlevlerini güçlendirici bir ortak olmak,
- Sivil toplum içinde özerklik ve katılımcılığın güçlenmesi için bilgi, beceri, tecrübe ve kaynak yaratmak, iletişim ve işbirliği kültürünü yaygınlaştırmak, kamuoyu oluşturmak,
- Çoğulcu demokratik bir toplum için örgütlenme özgürlüğünü savunmak.

2. Eşit Haklar İçin İzleme Derneği

Eşit Haklar İçin İzleme Derneği, 2010 yılından bu yana insan hak ve özgürlüklerinin herkes için tanınması ve eşit fırsatlarla sağlanmasına yönelik izleme, savunuculuk ve destek odaklı faaliyetlerini sürdürmektedir. ESHID, seçim izleme, adalete erişim, barışçıl toplantı ve gösteri hakkı, örgütlenme özgürlüğü, ırk, etnik köken, inanç veya dine dayalı ayrımcılık, insan hakları savunucularının güçlendirilmesi, adalete erişim ve eşitliğin güçlendirilmesi konularına odaklanmaktadır. İnsan hak ve özgürlükleri temelli çalışmalarını; ortak paylaşım ağlarının güçlenmesine katkı sunarak ve sivil toplum örgütleriyle dayanışma içerisinde sürdürmektedir.

B. HUKUKİ ÇERÇEVE VE POLİTİKA ÇERÇEVESİ

1. Türkiye’de Örgütlenme Özgürlüğünü Ele Alan Yasal Düzenlemeler

Önceki dönemlerde Türkiye, örgütlenme özgürlüğüne dair bir yasal çerçeveye sahip olduğunu ve ulusal mevzuat açısından Türkiye’de örgütlenme özgürlüğünün dernek ve vakıf kurma bağlamında Anayasa’nın 33. maddesi ile koruma altına aldığı belirtmiştir.¹ Ulusal mevzuatta Anayasanın 33. maddesine ek olarak örgütlenme özgürlüğü 4721 sayılı Medeni Kanun’un 56 – 117. maddeleri, 5253 sayılı Dernekler Kanunu ve 5737 sayılı Vakıflar Kanunu ile örgütlenme bir hak olarak tanınmaktadır. Anayasa ve Medeni Kanun hükümleri Türkiye’de dernek ve vakıfların kurulması ve faaliyetlerini yürütmesi adına hukuki bir zemin sunmaktadır. Buna ek olarak, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 90. maddesine uyarınca usulüne göre yürürlüğü giren uluslararası sözleşmeler kanun hükmündedir.² Mevcut düzenlemeler bir yandan örgütlenme özgürlüğü için asgari güvenceleri sağlayarak yasal zemini oluştururken, öte yandan örgütlenme özgürlüğünün kullanımını engelleyen çok katı uygulamalar da varlığını sürdürmektedir. Dernekler Kanunu’nda yer alan hapis cezaları bu durumun açık bir tezahürüdür.³

Türkiye’de örgütlenme özgürlüğü hakkının düzenlenmesine ilişkin temel sorun oldukça kompleks bir hukuki ve idari yapı oluşturulmuş olmasıdır. Bir örgütün söz konusu hakkını özgürce hayata geçirirken eylemlerini düzenleyen onlarca yasa, yüzlerce yönetmelik bir o kadar tebliğ, genelege, yönerge, hukuk müşavirliği görüşü bulunmaktadır. Üstelik, bu düzenlemeler örneğin bir karar defterinde iki satır arasındaki boşluğun azami sınırı gibi yüzlerce aşırı detaylandırılmış düzenlemeler içermektedir. Bir örgütlenmenin amaçları, kullanılacak adlar, kuruluşu, üyelik işlemleri, şube ve organ oluşturma koşulları, kayıt ve dokümantasyon işlemleri, kullanılacak dil, yönetim süreçleri, kaynak toplama ve kaynak kullanma usulleri, gönüllü ve ücretli çalışan istihdamı, faaliyet alanları ve biçimleri, bildirim yükümlülükleri, ifade araçları, yurt içindeki ve yurt dışındaki ortaklıkları, alabileceği yardımlar, yapabileceği yardımlar, kullanabileceği mekanlar detaylı bir biçimde düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerin pek çoğu bildirim esasında olmakla birlikte kaynak geliştirme gibi bazı en kritik haklar ön izne tabidir. Bu hakkın kullanıcılarının profesyonel kuruluşlar olmaktan ziyade ortak toplumsal amaçlar için bir araya gelmiş gönüllü bireyler olduğu düşünüldüğünde, bu kompleks yasal yükümlülüklerin yerine getirilmesi çoğu durumda mümkün olmamakta, bu durumda yasa ile ihtilafa düşme riski her zaman var olan yaygın bir kaygı halini almaktadır. Öte yandan, bu aşırı düzenlemeler, kamu idaresine son derece ayrımcı sonuçları olan ikili bir takdir yetkisi alanı yaratmaktadır. Bir yandan, bu aşırı düzenlemelerin bazılarında muaf kılınmayı ya da diğer örgütlerin erişemediği ek üstünlüklere erişmeyi sağlayan imtiyazlı statüler yaratılmıştır.

Dernekler için “kamu yararı statüsü”, vakıflar için “vergi muafiyeti statüsü”, her ikisi için de geçerli olan “izin almadan yardım toplayan kuruluşlar”. Tamamı Cumhurbaşkanınca verilen bu statülerin ilkinde sahip 364 dernek⁴, ikincisine sahip 329 vakıf⁵, üçüncüsüne sahip 50

¹ Constitution of Türkiye is available here: https://www.anayasa.gov.tr/media/7258/anayasa_eng.pdf

² UN Universal Declaration of Human Rights (Article 20), European Convention on Human Rights (Article 11), UN International Covenant on Civil and Political Rights (Article 22), UN International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (Article 8), Optional Protocol to UN International Covenant on Civil and Political Rights (Right to Application)

³ Article 32 of Law on Associations Article 32

⁴ https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/istatistikler/1_KAMU-YARARI-STATUSU-GUNCEL-LISTE.pdf

⁵ <https://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/vergi-muafiyeti-taninan-vakiflarin-listesi>

kuruluş⁶ vardır. Türkiye'deki toplam dernek sayısının 101 bin, vakıf sayısının 6 bin dolaylarında olduğu düşünüldüğünde bu statülerin yarattığı ayrımcılık daha kolay anlaşılabilir.

Öte yandan, bu imtiyazlara sahip olmayan çok sayıda kuruluş için geçerli olan her an düzenleme ile ihtilafa düşme riski idareye ikinci ve çok daha geniş bir biçimde uygulanan takdir yetkisi bırakmaktadır. İdarenin denetimleri sırasında karşılaşılan pek çok irili ufaklı uygunsuzluk denetçiler tarafından kimi dernekler için iyi niyet ilkesi çerçevesinde “uyarı” ile düzeltilebildiği gibi bazı dernekler için idari para cezası konusu yapılabilmektedir. Bu da Türkiye'deki sivil toplum örgütleri için her zaman idare ile ihtilafa düşmeme konusunda aşırı temkinlilik tutumuna sebep olmaktadır. Bu aşırı temkinlilik çoğu durumda ya örgütlenme özgürlüğü hakkını bütünüyle kullanmama ya da uğradığı ihlali giderici hukuki yollara başvurmama sonucunu doğurmaktadır.

Türkiye'de örgütlerin kuruluşu ve eylemleri ne kadar aşırı düzenleme rejimine tabi ise, kamu idaresinin örgütlenmeler üzerindeki denetim ve kontrol uygulamaları o kadar eksik düzenleme sorunu içermektedir. En başta, kamusal karar alma süreçlerine katılımı ilgili bir çerçeve düzenleme olmadığı için, TBMM komisyonları başta olmak üzere, bakanlıkların pek çok danışma mekanizması bütünüyle bu kurumların yöneticilerinin inisiyatifi altındadır. Bu koşullarda, mevcut sınırlı katılım olanakları da hükümet politikaları ile uyumlu örgütlenmelere açılırken, hak temelli çalışan, özerk ve/veya muhalif örgütlenmeler ile LGBTİ+'ların örgütlenmeleri gibi hassas konularda çalışan örgütlenmeler dışlanmaktadır.

Kamu idaresinin eylemleri açısından eksik düzenlemenin olduğu ikinci önemli konu, kamu kaynaklarına erişimdir. Türkiye'de yerel ve merkezi idarenin işbirliği protokolleri, tahsisatlar, proje bazlı destekler, aynı yardımlar gibi pek çok mekanizma ile sivil toplum kuruluşlarına önemli miktarda kaynak tahsis ettiği bilinmektedir. Ancak bu tahsisatların şeffaflığını ve hesap verilebilirliğini garanti altına alacak düzenlemeler olmadığı için, çoğu durumda bu olanaklardan hükümet politikalarına yakın örgütlenmelerin yararlandığı kamuoyuna yansımaktadır.

Kamu idaresinin eylemleri açısından eksik düzenleme sorunu taşıyan bir diğer konu da dernek, vakıf ve yardım toplama faaliyetlerinin denetlenmesidir. Mevzuatta her ne kadar kimlerin denetim elemanı olabileceği belirlenmiş olsa da, son dönemde yapılan düzenlemelerle her türlü devlet memuru ve idarenin kararına göre gerektiği durumlarda devlet memuru olmayan bilirkişiler denetim ile görevlendirilebilmektedir. Öte yandan, denetimler için de bir uygulama birliğinden söz etmek mümkün değildir. Özellikle derneklerin faaliyetlerinin amaca uygunluğu, gelirlerin niteliği, faydalanıcıların profili, faaliyetler için özel izin gerekliliği, satın alımlar, gönüllülerin kaydı, aynı yardımlar konularında denetim sırasında aşırı keyfi uygulamalara rastlanılmaktadır. Nitekim AİHM'in 2023 yılı için örgütlenme özgürlüğü ve barışçıl toplanma özgürlüğünün ihlali hakkında verdiği kararlarının %13'ü sadece Türkiye ile ilgilidir.⁷ Anayasa Mahkemesi'nin istatistiklerine bakıldığında 2012 - 2024 yılları arasında sonuçlandırılmış başvuruların 85'inde örgütlenme özgürlüğü ihlali; 49'unda ise sendika hakkının ihlali kararı verilmiştir.⁸

⁶<https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/istatistikler/IZIN-ALMADAN-YARDIM-TOPLAYA-N-KURULUSLARDAN-SAYILMA-GUNCEL-LISTE.pdf>

⁷ ECHR, Statistical Reports, violations 2023, <https://www.echr.coe.int/statistical-reports>

⁸ Statistics on Individual Applications to the Constitutional Court 2023/09/2012 - 30/06/2024 -) https://www.anayasa.gov.tr/media/9362/bb_2024_2.pdf

2. Türkiye’de Örgütlenme Özgürlüğüne ilişkin Yapısal Sorunlar

Yukarıda sunulan genel sorunlar ışığında, Türkiye’de örgütlenme özgürlüğü alanında yaşanan somut yapısal sorunlar şunlardır:

- Dernek formunda örgütlenmek için gerekli asgari gerçek ya da tüzel kişi sayısı 16’dır. Uluslararası standartların çok üzerindeki bu sayı, pek çok durumda ilgi gruplarının küçük örgütlenmelerinin tüzel kişilik kazanması önünde engeldir.
- Türkiye’de vakıf kurmak için gerekli malvarlığı oldukça yüksektir. 2024 yılı için 500.000-TL (app. 15000 USD).
- STGM tarafından 2022 yılında yapılan saha araştırmasına⁹ göre, derneklerin yüzde yirmisi, vakıfların yüzde yirmi yedisi kayıt süreçlerinin tarafsız ve politik olmayan bir süreçle değerlendirilmediğini belirtmiştir.
- Türkiye’de dernekler bütün üyelerinin kimlik bilgilerini İçişleri Bakanlığı’na bildirmek zorundadır.¹⁰ 2020 yılında 7226 sayılı Kanun ile yürürlüğe giren bu uygulama sonrasında Türkiye’deki derneklerin toplam üye sayısı 11 milyondan 7.3 milyon seviyesine düşmüştür. Her ne kadar bu 3 milyonluk azalmanın bir bölümünün kayıt yanlışlıklarından kaynaklandığı tahmin edilse de, ayrımcılığa uğrama endişesi yaşayan özellikle genç üyelerin üyelikten ayrıldıkları ya da hiç üye olmayı tercih etmedikleri görülmektedir. Nitekim yukarıda anılan araştırmaya katılan derneklerin yüzde 12’si üye bildirim yükümlülüğünün yeni üyeler kazanma konusunda engel olduğunu belirtmiştir. Türkiye ortalamasını yansıtan bu oran hak temelli örgütler için yüzde 29’a çıkmaktadır.
- Her ne kadar mevzuatta öngörülmemiş olsa da, dernekler tüzel kişilik kazanabilmeleri için bir ofis kiralamak ya da satın almak zorundadır. Üstelik İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği’nin hukukiliği tartışmalı bir yorumuna dayanarak son 10 yıldır derneklerin ortak adres kullanımı yasaklanmıştır.
- Dernek ve vakıfların önemli gelir kaynaklarından biri olan yardımlar son derece kısıtlayıcı bir izin ve denetim rejimine tabidir. Yardım toplama faaliyeti için izin verme ve toplanan yardımların amacına uygunluğu konusunda hukuki öngörülebilirlik sınırlarının ötesinde bir takdir yetkisi vardır.
- Yardım Toplama Kanunu’nda öngörülen “yardım” ve “bağış” arasındaki aşırı öznel ayırım, dernek ve vakıfların bağış toplama çalışmaları üzerinde büyük bir risk oluşturmaktadır.

⁹ Civil Society Organisation in Türkiye: Freedom of Association and Right to Participation
<https://www.stgm.org.tr/en/publications/civil-society-organizations-turkiye-freedom-association-and-right-participation>

¹⁰ ‘5253 sayılı Dernekler Kanunu’nun 23. ve 32. maddelerinde değişiklik yapılması ve bir geçici ek madde eklenmesini öngören 7226 sayılı “Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” 26 Mart 2020 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren değişikliklerle birlikte derneklere mevcut üyelerini, yeni üyeleri ve üyeliğe son verme işlemlerini 45 gün içinde dernek merkezlerinin bulunduğu dernekler birimine bildirme yükümlülüğü getirilmişti. Avrupa Konseyi Uluslararası Sivil Toplum Örgütleri Konferansı STÖ Hukuku Uzman Konseyi’nin 5253 sayılı Dernekler Kanunu’nun 23. ve 32. maddelerinde yapılan değişiklik hakkında hazırladığı raporda “Resmi verilere göre derneklerdeki toplam üyelik sayısı 2017’de 11.239.693 üyeden 2019’da ani bir düşüşle 7.374.281 üyeye inmiştir.” ifadesi yer alıyor. STGM Rapor – s. 38

- Özellikle 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra İçişleri Bakanlığı'nın uygulamaya koyduğu risk değerlendirme sistemi hak temelli örgütlerin daha yoğun, daha sık ve farklı kamu kurumlarınca denetlenmesi sonucunu doğurmuştur. Denetim sayıları takip eden yıllarda hızla artmış, 2020 yılında 10.307 olan toplam denetim sayısı 2022 yılında 29.987'e yükselmiştir.
- FATF Tavsiyelerine uymak adına İçişleri Bakanlığı tarafından tek taraflı olarak belirlenen risk değerlendirme sistemi sonucunda yüksek riskli bulunan derneklerin bu kategoriden çıkmalarını sağlayacak ya da kendilerini güvenceye alabilecekleri bir idari prosedür tanımlanmamıştır.
- Yüksek riskli kategoride yer almak özellikle hak temelli örgütler için bankacılık işlemlerinde önemli gecikmelere ya da zorluklara neden olmaktadır.
- Özellikle muhalif ya da LGBTİ+ örgütlere odaklanan bu süreklileşmiş denetimler sınırlı kaynaklara sahip örgütlerin rutin çalışmasını engeller hale gelmiştir. Yukarıda anılan saha araştırması da bu gözlemleri desteklemektedir: 2020 ve 2021 yılları içinde hak temelli yaklaşımdan uzak örgütlerin yüzde 28,5'i denetlenirken, bu oran hak temelli örgütler için yüzde 45'e çıkmaktadır. Türkiye EPİ 3. döngüsü esnasında verilen tavsiyeye aykırı bir şekilde LGBTİ+ların toplanma ve örgütlenme özgürlüğü hakkını ihlal etmeye devam etmiştir. (45.81 - Meksika, 45.183 Almanya)
- Yine 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun ile yurtdışına yapılan yardımlar için bildirim yükümlülüğü getirilmiştir. Bu "yurtdışına yapılan yardımlar" teriminin denetim elemanları tarafından aşırı geniş yorumlanması nedeniyle, yurtdışından alınan hizmetlerin bedelleri, üye olunan uluslararası örgütlerin aidatları gibi yardım niteliği taşımadığı aşıkâr olan transferler için de yüksek miktarda idari para cezaları düzenlenmiştir.
- Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin veya temsilcilerinin karar alma süreçlerine katılımı oldukça düşüktür. Bunu¹¹n yapısal bir dönüşümün hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu ancak uluslararası ilke ve standartlarla uyumlu, ayrımcılıktan uzak ve kimseyi arkada bırakmayan bir yaklaşımla gerçekleştirilebilir.

Bu nedenlerle, 'ifade, toplantı ve örgütlenme özgürlüğünü korumanın yanı sıra temel özgürlüklere getirilecek kısıtlamaların uluslararası yükümlülükler uyarınca tanımlanması dahil sivil toplum örgütleri, insan hakları savunucuları ve gazeteciler için güvenli ve ön açıcı bir ortamın sağlanması için uygun tedbirlerin alınmasına' dair (45.154 - İtalya) verilen tavsiyenin de dikkate alınmamış olduğu öne sürülebilir. Ayrıca ifade ve örgütlenme özgürlüğü haklarının bütünüyle saygı görmesinin sağlanmasına dair verilen tavsiyenin uyulmadığı da görülmektedir. (45.169 Uruguay).

3. Örgütlenme Özgürlüğü ile Toplantı ve Gösteri hakkı

2020 yılında Türkiye'de en az 543 toplantı ve gösteriye müdahale edilmiş, müdahalelerde en az 2.108 kişi gözaltına alınmış, valilikler veya kaymakamlıklar tarafından 347 kez toplantı ve gösteri yasağı alınmıştır¹². 2021 yılında Türkiye'de en az 606 toplantı ve gösteriye müdahale

¹¹ STGM, Civil Society Organizations in Türkiye: Freedom of Association and the Right to Participation Chapter II: The Right to Participation, <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2024-01/sto-rapor2-web.pdf>, p.116

¹²https://www.esihaklar.org/wp-content/uploads/2020/05/%F0%9F%93%A2-Bar%C4%B1%C5%9F%C3%A7%C4%B1-Toplant%C4%B1-ve-G%C3%B6steri-Hakk%C4%B1-B%C3%BClteni_-Ocak-Nisan-2020_20200515.pdf, <https://www.esihaklar.org/wp-content/uploads/2020/09/Baris%CC%A7c%CC%A7il-Toplantı-ve-Go%CC%88st>

edilmiş, müdahalelerde en az 3.458 kişi gözaltına alınmış, valilikler veya kaymakamlıklar tarafından 305 kez toplantı ve gösteri yasağı alınmıştır. 2022 yılının ilk üç ayında ise en az 96 toplantı ve gösteriye müdahale edilmiş, müdahalelerde en az 1.326 kişi gözaltına alınmış, valilikler ve kaymakamlıklar tarafından 38 kez toplantı ve gösteri yasağı alınmıştır. 2023 ve 2024 yıllarında da yasaklamalar ve benzer şekilde toplantı gösteri yürüyüşlerine müdahaleler devam etmiştir. (45.81-46.75-Meksika)

4. Türkiye’de Örgütlenme Özgürlüğüne ilişkin Önemli Hukuki Vakalar

Türkiye’de örgütlenme özgürlüğü ile ilgili mevzuatı incelerken, mevcut siyasi atmosfer ve koşullar içerisinde yasaların nasıl uygulandığını ele almak gerekmektedir.

4.1 Gezi Davaları ve Devam Eden Süreç (2013 -)

Türkiye’de 2013 yılında Gezi Parkı eylemleri ve “gezi davaları”yla başlayan süreçte, aradan on yılı aşkın zaman geçmesine rağmen, STÖ’ler ile sivil toplum aktivistlerine yönelik suçlaştırma ve cezalandırma politikaları, sivil toplum temsilcileri ve insan hakları aktivistlerinin keyfi ve uzun tutukluluk halleri, Türkiye’deki öngörülemezlik ve belirsizlik halinin getirdiği siyasi atmosfer ile otoriter ve antidemokratik uygulamalar ile örgütlenme özgürlüğüne yapılan müdahaleler katlanarak artmıştır. Gezi Davası sebebiyle hakkında ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına hükmedilen Osman Kavala ve haklarında 18’er yıl hapis cezası verilen Can Atalay, Mine Özerden, Tayfun Kahraman ve Çiğdem Mater hala cezaevinde bulunmakta, haklarında verilen hapis cezaları Yargıtay 3. Ceza Dairesince 28 Eylül 2023 tarihinde onanarak kesinleşmiştir. Ayrıca AİHM’in 10 Aralık 2019’da Osman Kavala’nın tutukluluğunun Sözleşme’ye uygun olmadığına ve 5. ve 18. maddenin ihlal edildiğine dair verilen karar Türkiye tarafından hala uygulanmış değildir.

4.2. Kapatma Davaları ve Yöneticiler Hakkında Açılan Davalar

Öte yandan birçok sivil toplum örgütü temsilcisi ve insan hakları aktivisti keyfi tutuklamalara maruz kalmaya devam etmektedir. 11 Haziran 2022’de Göç İzleme Derneği’nin 16 üyesi dernek faaliyetleri sebebiyle örgüte üye oldukları iddiasıyla tutuklanmış, 8 aylık tutukluluğun ardından tahliyelerine ve beraatlerine karar verilmiş olmasına rağmen dernek hakkında açılan kapatma davası hala sürmektedir. 31 Ağustos 2024 tarihinde ise terör örgütlerine finansman sağladığı iddiasıyla Göç İzleme Derneği’nin mal varlığı dondurulmuştur. OHAL sonrasında hak temelli faaliyet gösteren STÖ’lere açılan kapatma davaları bugün hala devam etmektedir. Göç İzleme Derneği, Tarlabası Toplumunu Destekleme Derneği¹³ ve Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Derneği’ne¹⁴ kapatma davaları açılmış, ayrıca 9 Ekim 2024’te Tarlabası Toplumunu Destekleme Derneği’nin ruhsatsız faaliyet gösterdiği gerekçesiyle Beyoğlu Kaymakamlığı tarafından dernek ofisi mühürlenmiştir. Bu davalar ve uygulamalarla göçmen hakları, kadın hakları ile LGBTİ+ hakları savunuculuğu yapan örgütlerin örgütlenme özgürlüğü apaçık ihlal edilmiştir. Bu konuda Türkiye EPI 3. döngüsü esnasında verilen tavsiyeye aykırı bir şekilde örgütlenme özgürlüğü hakkını ihlal etmeye devam etmiştir. (45.174-Finlandiya)

27 Ekim 2022’de Türk Tabipleri Birliği Başkanı ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı yöneticisi Şebnem Korur Fincancı katıldığı bir televizyon programında yaptığı açıklamalar sebebiyle örgüt propagandası yaptığı iddiasıyla tutuklanmış ve yargılama neticesinde cezalandırılmasına

[eri-Hakki-Bu%CC%88lteni--Mayıs-Ağ%CC%86ustos-2020.pdf](https://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2021/05/ESHID_ToplantıGosteri_Bu%CC%88lten_3.pdf),
https://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2021/05/ESHID_ToplantıGosteri_Bu%CC%88lten_3.pdf

¹³ <https://www.stgm.org.tr/en/tarlabasi-community-center-cannot-be-closed>

¹⁴ <https://www.duvarenglish.com/turkish-court-rejects-lawsuit-to-shut-down-we-will-stop-femicide-platform-over-immorality-charges-news-62985>

karar verilmiştir. 2022 yılında Çağdaş Hukukçular Derneği 20 avukat hakkında dernek ve mesleki faaliyetleri sebebiyle açılan davada toplamda 146 yıl 7 ay hapis cezasına hükmedilmiş, Selçuk Kozağaçlı, Barkın Timtik ve Oya Aslan'ın tutukluluk hallerinin devamına karar verilmiş olup 7 yılı aşkın süredir tutukluluk halleri devam etmektedir. Dosyada kapsamında yargılanan avukatlardan Ebru Timtik ise adil yargılanma talebiyle girdiği açlık grevi eyleminin 238. gününde hayatını kaybetmişti. (45.108-Lüksemburg)

4.3. İstanbul Sözleşmesinden Çekilme (2021-)

İstanbul Sözleşmesi olarak bilinen Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ni ilk onaylayan ülkelerden biri olarak ev sahipliği yapmış olan Türkiye 2021'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararları sonrasında İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmiştir. Sözleşme'nin 7. maddesi örgütlenme özgürlüğüne özel bir atıf yaparak, kadınları şiddetten ve ayrımcılıktan koruyan sivil toplum örgütleriyle etkin bir iş birliği yapılmasını öngörmekteydi. Bu durum, toplumsal cinsiyet karşıtı hareketi güçlendiren söylemler ile başlayan ve İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararıyla yükselen nefret söylemi ve ayrımcı tutumlar, yabancı düşmanlığı ile göçmen karşıtlığı, STÖ ve aktivistlerin ifadelerine yönelik sözlü ve fiziki baskılar olarak kendini ayrıca göstermektedir. Örgütlenme özgürlüğüne dair barışçıl toplantı, ifade ve örgütlenme özgürlüğü haklarının kullanılması için alan sağlanmasına dair Türkiye'nin bir gerileme içinde olduğu, sivil alanda ciddi daralmaların olduğu ve tavsiyelere uymadığı ortaya çıkmaktadır. (45.168, Costa Rica) Herhangi bir sözlü veya fiziksel saldırıya uğramasa bile, bu tarz kısıtlayıcı uygulamaların fiziksel veya sözlü şiddete uğramayan STÖ'lerin de kendilerini baskı altında hissettikleri STGM tarafından yapılan saha araştırmaları sonucunda ortaya çıkmıştır.

4.4. 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun (2021)

2021 yılının başından itibaren yürürlüğe giren 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun ile 5253 Sayılı Dernekler Kanunu ve 2860 Sayılı Yardım Toplama Kanunu'nda da bir dizi önemli değişiklik gerçekleşmiştir. Bu kanun ile, hak temelli çalışan dernekler hakkında yapılan denetimler artmış, birçok derneğe idari para cezaları verilmiş, farklı devlet kurumları tarafından gerçekleştirilen sık ve uzun süreli denetimlerle sivil toplum üzerinde *chilling effect* oluşturulmuştur. FATF, terörün finansmanında kar amacı gütmeyen kuruluşların suistimal edilmesini önlemek amacıyla hazırladığı 8 No'lu tavsiye kararı gerekçe gösterilerek yapılan ulusal düzenlemelerin Türkiye dahil birçok ülkede sivil toplum örgütlerine yönelik tedbirlerin aşırı uygulanmasından kaynaklı kısıtlayıcı ve önleyici sonuçlar doğurduğu gerekçesiyle Kasım 2023 itibarıyla tavsiyesini güncellemiştir. Ancak söz konusu güncelleme sonrasında Türkiye'de İçişleri Bakanlığı risk değerlendirme ve denetim jerijiminde bir iyileştirme çalışması yapmamıştır.

4.5 Kahramanmaraş Depremleri (2023)

6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında, afetten etkilenen bölgelere destek sunabilmek ve ihtiyaçlarının giderebilmek için birçok sivil toplum örgütü bölgede faaliyet göstermiştir. Bu faaliyetler, özellikle merkezi idarenin eksik kaldığı alanlarda insani yardım, iletişim ağlarının kurulması, arama-kurtarma, saha raporu hazırlama gibi faaliyetler üzerinden ilk dönemde gönüllülerin desteğiyle gerçekleşmiştir. Bu akut dönemde insani yardım faaliyetlerinde bulunan sivil toplum örgütlerinin karşı karşıya kaldığı sorunlar Yardım Toplama Kanunu'nun sakıncalarını bir kez daha ortaya koymuştur. (45.156, Yeni Zelanda) Sivil toplum örgütleri tarafından gönderilen insani yardım malzemelerine el konulmuştur. Şubat 2023'te Kahramanmaraş'ta faaliyet yürüten Hasankoca Mahallesi Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği tarafından toplanan deprem yardımlarına el konularak derneğe kayyum

atanmıştır. Depremden etkilenen iller arasında yer alan Adıyaman'da destek faaliyetlerine devam eden Rosa Kadın Derneği, Rengarenk Umutlar Derneği ve Çocuk Çalışmaları Derneği'ne ait konteynerler ikamet izinleri olmadığı gerekçesiyle Aralık 2023'te AFAD ve kolluk güçleri tarafından kaldırılmıştır. Depremden sonra ayakta kalmaya çalışan örgütlerin ise faaliyetlerin çok büyük zorluklarla devam ettiği bilinmektedir.¹⁵

5. Örgütlenme Özgürlüğü ile Katılım Hakkı

2021 yılında sivil toplumu etkileyebilecek nitelikte olup kabul edilen 8 kanundan yalnızca 1'inin görüşmelerine STÖ'ler dahil edilmiştir. 2022 yılında ise 10 kanundan yalnızca 1'inin görüşmelerine STÖ temsilcileri dahil edilmiştir. 2021 ve 2022 yıllarında merkezi idare tarafından çıkarılan 411 yönetmeliğin 71'i STÖ katılımının gerekli olduğu yönetmelikler olup yalnızca 19'una STÖ'lerin katılımı olmuştur¹⁶ LGBTİ+'lara karşı ise hükümet eliyle büyütülen nefret sebebiyle karar alma süreçlerine katılımları neredeyse imkansız durumda olup LGBTİ+lar kanunların ve politika metinlerinin yapım süreçlerine dahil edilmemektedir. Geçtiğimiz yıl 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli gerçekleşen depremlerden etkilenen 11 ilin valiliklerinde kurulan afet koordinasyon birimlerinde sivil toplum kuruluşlarının yer alıp almadığına ilişkin yapılan bilgi edinme başvurularına verilen yanıtlarda 4 ilde sivil toplum örgütlerinin koordinasyonlara dahil edildikleri bu örgütler arasında LGBTİ+ örgütlerinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Koordinasyona dahil edilen sivil toplum örgütlerinin tamamı hükümete yakın örgütlerdir. Kalan 7 ilde ise koordinasyonlara sivil toplum örgütlerinin dahil edilip edilmediğine dair bilgi bulunmamaktadır. (Malta-45.80)

6. Örgütlenme Özgürlüğü ile Finansal Kaynaklara Erişim

Örgütlenme özgürlüğü kapsamında, STÖ'ler devamlılıklarını sağlayabilmek ve faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için kaynak arama ve buldukları kaynakları serbestçe kullanma hakkına sahiptir. Öte yandan, 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu STÖ'lerin yardım toplama faaliyetlerini idari amirin iznine tabi tutmaktadır. İzin usulünün benimsenmiş olması STÖ'lerin kaynak geliştirmesini ve finansal sürdürülebilirliğinin güvence altına alınmasını engelleyerek, birçok STÖ'nün faaliyetlerini sürdürememesine sebep olmaktadır. Bürokratik işleyiş ve keyfi kararlar sebebiyle birçok STÖ yardım toplama iznine başvuramayı tercih etmektedir. Türkiye'de artan yoksulluk göz önüne alındığında bu usulün örgütlenme özgürlüğü önünde ciddi bir engel olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, 2023 yılında Nesin Vakfı'nın izin almadan başlattığı yardım toplama faaliyeti sebebiyle Kaymakamlık tarafından tüm hesaplarına bloke konulmuş, aylar sonra kaldırılmıştır. (45.173-Finlandiya)

Bunun yanında Türkiye'deki derneklerin %80'i 10.000 TL'nin altında geliri olması sebebiyle, sınırlı kaynak ve gönüllü katkılarıyla ayakta kalmaya çalışmaktadır.¹⁷ Bu noktada kamu kaynaklarının hem aynı hem de nakdi destek programlarının sivil toplum örgütleri ile işbirliğiyle hayata geçirilmesi konusunda Türkiye yetersiz kalmaktadır.

¹⁵ Bu noktada kamu kaynaklarının hem aynı hem de nakdi destek programlarının sivil toplum örgütleri ile işbirliğiyle hayata geçirilmesi konusunda Türkiye'nin yetersiz kaldığı dikkat çekmektedir. Bu zorluğun altında derneklerin yüzde 80'inin 10.000 TL'nin altında geliri olması sebebiyle, sınırlı kaynak ve gönüllü katkılarıyla ayakta kalmaya çalıştığı anlaşılıyor. STGM - The Impact of February 6 Earthquakes to Associations in the Region https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2024-01/deprem-arastirmasi-raporu-eng_0.pdf

¹⁶ <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2024-01/sto-rapor2-web.pdf>

¹⁷ STGM - The Impact of February 6 Earthquakes to Associations in the Region https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2024-01/deprem-arastirmasi-raporu-eng_0.pdf

7. Sonuç

Yukarıda ifade edilen engeller STÖ'leri bir otosansür atmosferine sürüklemektedir. Pek çok vakada görüldüğü üzere, valiliklerin düzenlenecek etkinlikleri farklı gerekçelerle yasaklaması veya bu etkinliklere katılanların güvenliğini sağlayamayacaklarına dair açıklamalar yapması, sivil toplum örgütleri için korku iklimini büyütmektedir. Bu caydırıcı etkiler sivil toplum örgütlerinin faaliyet alanını herhangi bir dış müdahaleye gerek olmaksızın sınırlamasına neden olmaktadır. Bu tarz yasaklamaların ortadan kaldırılması, hukuki çerçeve ile katılımın teşvik edilmesi hedeflenmesi gerekirken bu konu hakkında (45.172, Çekya) tarafından verilen *'İfade ve toplanma özgürlüklerinde tam olarak yararlanılmasının sağlanması ve sivil toplumun ve medyanın serbest işleyişine izin verilmesine dair'* tavsiyesine ilişkin Türkiye tarafından hiçbir adım atılmamıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında denilebilir ki; örgütlenme özgürlüğü bakımından Türkiye'deki yasal düzenlemeler sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerini baskılayan ve kontrol eden mekanizmalara dönüşmüştür. Kamu otoritesinin ulusal ve uluslararası yasa ve düzenlemelere uygun hareket etmeyerek, kanunilik ilkesi hiçe sayılmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin varlık ve faaliyet zeminini kırılğanlaştırarak, baskı ve kontrol içerisinde yasaları kamu otoritesinin geniş takdir yetkisine dayanarak keyfiyetle uygulanmaktadır.

C. TAVSİYELER

1. Anayasa'nın örgütlenme özgürlüğüne ilişkin hükümleri BM Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü Özel Raportörü, Avrupa Konseyi ve AGİT tavsiyeleri dikkate alınarak genişletilmelidir.
2. Medeni Kanun ve Dernekler Kanunu'nda dernek kuruluş koşulları kolaylaştırılmalı, online dernek kurulumu mümkün hale getirilmeli, üye bildirim yükümlülüğü kaldırılmalı, üyeliği kısıtlananlarla ilgili hükümler değiştirilmeli, adres bildirme zorunluluğu kaldırılmalıdır. Ayrıca sivil toplumun temel değerlerinden biri olan dayanışma ilkesi uyarınca derneklerin aynı adresi paylaşma hakkı olduğu kanuna eklenmelidir.
3. Çocuk dernekleri için yasal temsilcinin izin zorunluluğu kaldırılmalıdır. Ayrıca Çocuk derneklerinin kuruluş amaçlarıyla ilgili mevcut kısıtlamalar kaldırılmalıdır. Özellikle 15-18 yaş arasındaki çocuklar amaç noktasında ergin kişilerle aynı durumda kabul edilmelidir.
4. Dernek ve vakıflar Yardım Toplama Kanunu kapsamından çıkarılmalıdır.
5. Dernekler için "kamu yararı statüsü", vakıflar için "vergi muafiyeti statüsü" önceden tanımlanmış objektif ölçütler esasında bildirimle elde edilen statüler olmalıdır.
6. Dernekler Kanunu'nun 32.Maddesinde esas olan "cezalandırma" yaklaşımı yerine, "önleyicilik ve rehberlik" ilkesi esas alınmalı, tespit edilen idari uygunsuzluklar için idari para cezası yerine "uyarı" tedbiri uygulanmalıdır.
7. Dernekler Kanunu dışında 4721 sayılı Medeni Kanun'un 47, 56, 62, 63, 84, 86, 87, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 101, 116 sayılı maddeleri ile, Vakıflar Kanunu'nun 5, 6, 9, 25, 27, 31, 32 maddeleri ve Dernekler Kanunu uyarınca İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliğinin yardım toplama, yerleşim yeri ve adres bildirimine ilişkin hukuki görüşleri, 2007/2 sayılı Tebliğ de gözden geçirilmelidir.

8. Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu ve Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'ndaki sivil toplum örgütlerini kar amacı güden şirketlerle aynı koşullara tabi kılan hükümleri değiştirilmeli; Dernek ve Vakıfların bünyelerinde istihdam edilen çalışanlar için sigorta primi ve vergi avantajları tanınmalı, stopaj vergisi yükümlülüğü kaldırılmalı, örgütlerin iktisadi işletmelerinin kurumun amacı doğrultusundaki faaliyetlerine vergi istisnası getirilmelidir.
9. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi'nin STÖ temsilcileri hakkında vermiş olduğu ihlal kararları derhal uygulanmalıdır.
10. Dernek ve vakıf denetimlerinde idarenin keyfi ve ayrımcı tutumu sonlandırılmalıdır. Denetimlere ilişkin şeffaf ve objektif standartlar belirlenmelidir.
11. Özellikle LGBTİ+ hakları alanında faaliyet gösteren örgütlere yönelik nefret söylemlerine ve ayrımcı muameleye derhal son verilmelidir. Bu örgütlerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için elverişli ortam yaratılmalıdır.
12. Seçim-dışı politik karar alma süreçlerine sivil toplum anlamlı katılımını sağlayacak bir çerçeve kanun, kapsayıcı, ayrımcı olmayan, herkes için hesap verebilirlik ilkesini göz önünde bulunduran, şeffaf ve bilgiye erişimin sağlandığı süreç ile geliştirilmelidir.
13. TBMM İçtüzüğü, sivil toplum örgütlerinin meclisin yasama ve denetim işlevine daha etkin katılımını garanti altına alacak biçimde değiştirilmeli, TBMM kurumsal bünyesi altında bir STÖ temas noktası birimi oluşturulmalıdır.